

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті висвітлено культуру іншомовного спілкування як інтегративну динамічну структурну якість особистості, що поєднує елементи навчання мови, загальну культуру, зміст спілкування в різних галузях і відбиває готовність до комунікації. Визначено, що іншомовна підготовка може й повинна стати основою для оволодіння студентами культурою спілкування для здійснення активної участі у світових комунікативних процесах.

Ключові слова: культура спілкування, іншомовна підготовка, іноземна мова, мовна особистість.

Суспільні зміни в ХХІ ст. призводять до зміни специфіки освіти. Інформатизація освіти робить актуальною проблему володіння сучасними галузями знання, інтенсифікація розвитку вимагає високого ступеня динамічності й адаптивності до змін. В умовах наростання планетарної єдності більш актуальною стає концепція “відкритого суспільства”, заснованого на толерантності до незвичних явищ в інших культурах, повазі й демократії. Як зазначав В. Сластьонін, для суспільства нового, відкритого типу гуманітарна освіта стає ретранслятором культурних цінностей майбутнім поколінням, коли постає проблема універсальної культурної місії освіти як гаранта наступності поколінь і збереження цивілізації [1]. Отже, найважливіша специфіка вищої гуманітарної освіти у відкритому суспільстві полягає у сприянні входженню людини в цілісне буття світової культури, створення фундаменту для подальшого полікультурного розвитку й саморозвитку особистості в процесі професійного спілкування й побудови успішної кар’єри, готовності до неперервної освіти для постійного творчого й культурного відновлення.

Сучасні тенденції у вищій освіті визначаються мовною ситуацією, що створилася внаслідок перетворення українського суспільства із закритого у відкрите, усе більш усвідомлюється необхідність володіння іноземними мовами. Так, Д. Лихачов називав мову одним з головних проявів культури: “Мова є не просто засобом комунікації, а, насамперед, творцем. Не лише культура, але й увесь світ бере свій початок у Слові” [2, с. 14].

Розуміння ролі іншомовної підготовки в системі вищої гуманітарної освіти в контексті глобалізації, що вимагає від національних систем освіти орієнтації на міжнародне спілкування й цінності загальнолюдської етики, приводить до усвідомлення потреби вироблення нових моделей і технологій навчання актуальних аспектів іноземної мови, що відповідають вимогам глобальної комунікації, у процесі підготовки майбутніх фахівців. Актуальність вирішення завдання формування культури іншомовного спілкування студентів створює умови для забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Мета статті – висвітлення питання формування культури іншомовного спілкування.

У процесі спілкування сприймається матеріальний вигляд слів у їх поєднанні, а усвідомлюється те, що ними виражається, – думки. Це усвідомлення залежить від рівня культури слухача або читача. Взаємне розуміння виникає лише тоді, коли в мозку того, хто слухає або читає, виникають уявлення й думки, які висловлює мовець або виражає автор письмового повідомлення. Зв'язок між мовою й свідомістю виявляється в межах усвідомлення суб'єктом явищ у процесі їх сприйняття, що можливо лише в тих категоріях, які утворені за допомогою мови тієї культури, до якої він належить. Уперше зв'язок між особливостями сприйняття навколишнього світу й мовою народу виявив В. Гумбольдт. Він стверджував, що різні мови – це не різні позначення того самого предмета, а різні його бачення. Учений писав, що “духовна своєрідність і будова мови народу перебувають у тісному злитті. Мова є немов би зовнішнім проявом духу народу” [3, с. 68]. Кожна культура напрацьовує свій певний набір слів для прояву свідомості її представників. Так, європейські мови є переважно номінативними, тобто пристосованими в основному для передачі інформації про властивості й закономірності об'єктивного світу. У них порівняно мало слів для вираження мотиваційно-емоційного змісту, вони орієнтовані на інтелектуально-раціональне ставлення до світу.

Е. Сепір указував, що “мова у своїй лексиці більш-менш точно відбиває культуру, яку вона обслуговує” [4, с. 172].

Є. Верещагін і В. Костомаров зазначали, що “лінгвістична картина світу варіює від мови до мови” [5, с. 190].

Т. Попова показує вплив національної картини світу на розуміння світу різними народами [6, с. 54].

Л. Віссон зазначав, що “жива мова живе у світі її носіїв, і вивчення її без знання цього світу перетворює живу мову в мертву” [7, с. 31].

Інші вчені (А. Вербицька, В. Карасик, Г. Колшанський, Є. Сулейменова) доходять висновку про те, що інша мова – це інший спосіб сприйняття й осмислення світу, що пояснюється відмінністю в умовах природи та усього життя, у соціальному й трудовому досвіді поколінь.

Ці положення є важливими, оскільки підтверджують необхідність вивчення культури й менталітету нації, а не лише її мови, для ефективного міжкультурного спілкування.

Висловлення, складене з урахуванням мовної картини світу, стає ефективнішим. Взаємодія мови й культури настільки тісна, що К. Леві-Стросс запропонував визначати мову як продукт культури, її частину та як умову [8, с. 65].

Т. Попова підтверджує, що “мова настільки зливається з культурою, що кожне нове додавання в культурну суспільну спадщину обов'язково пов'язано зі змінами в мові”. Вчена показує, що “саме в контексті певної культури відбувається становлення особистості, ціннісних орієнтирів, формування характеру й світогляду” [6, с. 18].

Свідоме ставлення до мови спілкування є головною ознакою культури. Так, Ю. Лотман уважав, що культура утворює “якусь, особливим обра-

зом відгороджену сферу”. Вчений відзначав тяжіння культури до багатомовності, її соціальний характер і зв’язок з минулим історичним досвідом. Автор вважав, що формування культури здійснюється при мовному навчанні, коли у свідомість того, хто навчається, вводяться певні правила.

Показуючи значущість культури, М. Бердяєв зазначав: “У культурі, а не в політиці й не в економіці, здійснюються цілі суспільства. Рівнем культури вимірюються цінності і якість громадськості”. Вчений вважав, що культура розкривається зверху вниз. Він бачив у культурі як спрямованість до минулого, так і до майбутнього (створення нових цінностей) [9, с. 523–529]. Це положення підводить до висновку про те, що культури спілкування треба навчати, це знання не приходить саме по собі.

В. Сластьонін зазначав, що в межах гуманітарної парадигми необхідне введення студентів у простір світової й вітчизняної культури, що освоєння мовної культури дає змогу піднятися на рівень справжньої інтелігентності, оволодіння базовою гуманітарною культурою, яке включає сукупність ціннісних орієнтації [10, с. 18–19; с. 89–91].

Оволодіння культурою в цілому й культурою мовного спілкування зокрема є життєво важливим для успішного існування особистості в суспільстві та її самореалізації. В. Біблер називав культуру “формою самодетермінації індивіда в обрії особистості” [11, с. 289].

У наш час людина має у своєму розпорядженні величезні можливості для вираження своїх думок, оскільки електронні засоби комунікації, телефон, комп’ютер тощо дають змогу досягти небувалої сили впливу й воістину глобального охоплення. Тому важливо оволодіти мистецтвом вираження своїх думок, коли спілкування стає все більш функціонально-прагматичним і вимагає підвищеної продуктивності.

Формування культури мови є працею над власною особистістю, щоб своєю мовою досягти наміченої мети. Так, Л. Щерба виступав за необхідність навчання мистецтву грамотного мовного спілкування, “щоб не зазіхати на час людей, до яких ми звертаємося”. Навчання культури мови вчений пов’язував з начитаністю [12, с. 57].

М. Савова вважає, що у вузькому розумінні культура мови означає дотримання мовних норм і комунікативних якостей мови (правильність, чистота, багатство, точність, логічність, доречність, доступність, виразність). У широкому розумінні культура мови визначається як частина культури спілкування й культури в цілому. Вчена включає в культуру мови культуру сприйняття й розуміння мови, яка тісно пов’язана з культурою взаємодії партнерів з спілкуванню, тому що розуміння може відбуватися на різних рівнях [13, с. 38–40].

Н. Горбунова слушно зауважує, що “комунікативна культура – це високо розвинене вміння використовувати мовні й мовленнєві засоби з метою планування й керування дискурсом” [14, с. 22].

Отже, можна зробити висновок, що культура мовного спілкування як інтегративна динамічна структурна якість особистості поєднує елементи

навчання мови, загальної культури, змісту спілкування в різних галузях і відображає готовність до комунікації.

Ю. Караулов ввів поняття “мовна особистість”, що “виражена в мові й через мову”, формування якої приводить “до володіння комплексом комунікативних рис, що визначають національно-культурну вмотивованість мовної поведінки” [15, с. 38–42].

М. Львов [16] визначає такі ознаки мовної особистості: повнота володіння рідною мовою у всьому її розмаїтті, компетентнісне володіння нерідною мовою; наявність особистісних інтересів і соціальних умінь, володіння творчими задатками.

Т. Попова вважає головною ознакою мовної особистості наявність мовної свідомості й мовної самосвідомості [6, с. 35–40].

С. Тер-Мінасова наводить приклади вирішальної ролі мови у формуванні особистості й національного характеру й зворотного впливу національних особливостей на мову [17, с. 201].

Учені (М. Буланова-Топоркова, Л. Введенська, Л. Павлова, М. Панов, Л. Туміна, Н. Формановська, Б. Швальбе, Х. Швальбе та ін.) формулюють такі вимоги до культури успішного мовного спілкування: правильність, точність, логічність мови; чіткість, що характеризує особистість щодо впевненості й правоти; взаємозв'язок і зрозумілість фраз; уживання слів у позитивному значенні, дієслів у теперішньому часі; дотримання оптимальної довжини висловлювання; підтримка інтересу прикладами, жартом, доречними жестами й мімікою; дотримання норм літературної мови; багатство лексику; компетентність мовця.

Однак в епоху глобальних суспільних змін стан культури мовного спілкування зазнає значних трансформацій. М. Львов відзначає “масову недорікуватість, некомунікабельність”, невміння налагодити мовний контакт [16, с. 42]. Зниження вимог до мови молоді, їхнє вміння грамотно, точно й образно висловлювати свої думки, недбале ставлення до мовних норм в практиці мовного спілкування можна пояснити неузгодженістю педагогічних впливів і відсутністю комплексного й цілеспрямованого підходу з боку всіх учасників педагогічного процесу.

У світлі серйозних проблем у культурі мови та культурі самого спілкування, що наявні в молодіжному й діловому середовищі, необхідно визначити комплекс заходів для їх вирішення. Одним з таких заходів може стати формування в студентів культури спілкування. Така оптимізація професійної підготовки органічно вписується в програму гуманізації й гуманітаризації освітнього процесу, наповнення його новим духовним змістом. Формування комунікативної культури дійсно є одним із ключових завдань вищої гуманітарної освіти, що вимагає вирішення засобами всіх гуманітарних дисциплін, зокрема засобами іноземної мови.

Як зазначав Є. Пассов, попит на досконале володіння декількома мовами в цей час помітно зріс і не має тенденції до зниження [10, с. 55]. У зв'язку із введенням у Європі так званого європейського портфеля мов

наявність сертифіката про знання іноземних мов стає одним з найважливіших критеріїв як при прийомі на роботу, так і в багатьох інших життєвих ситуаціях сучасної людини, і може стати чудовим стартовим майданчиком для інтелектуального розвитку й професійного зростання.

С. Трюшо зазначає, що в країнах Євросоюзу ставиться завдання формування у процесі навчання механізму швидкого перемикання з мови на мову незалежно від того, активно чи пасивно володіють нею студенти [11]. Зростає значущість іноземної мови як засобу спілкування й взаєморозуміння, налагодження толерантного міжкультурного діалогу, що робить вивчення живих іноземних мов пріоритетною галуззю мовної політики багатьох європейських держав.

Недостатнє володіння іноземними мовами, зокрема англійською, перешкоджає академічній мобільності фахівців. І, навпаки, присутність іноземних викладачів і студентів допомагає підтримувати інтернаціональну атмосферу у вищих навчальних закладах, дає змогу порівнювати різні системи освіти й навчання, поширювати інновації та підвищувати якість освіти.

Отже, для системи вищої гуманітарної освіти в межах підвищення якості освіти характерною є тенденція активізації іншомовної підготовки, щоб іноземна мова з накопичення теоретичних знань перетворилася в практичну необхідність для кожного, а володіння англійською мовою дало змогу студентам і випускникам успішно брати участь у міжнародному діловому спілкуванні у сферах науки, медицини, бізнесу тощо. Сприяння розвитку мовної освітньої політики дає можливість визначити полілінгвізм як один з найважливіших принципів організації гуманітарного середовища вищого навчального закладу.

Слід також зазначити, що іноземна мова належить до тих галузей знання, які найбільш чутливі до культурологічної парадигми освітнього процесу, оскільки оволодіння чужою мовою в сучасному трактуванні передбачає проникнення в чужу культуру. Для сучасного розвитку характерним є повернення інтересу до етнокультурної ідентифікації, що вимагає виховання толерантності й мультикультуралізму в суспільстві. Ідея співзвуччя мови й культури сьогодні є актуальною як ніколи, що вимагає осмислення в умовах глобалізації всесвітніх процесів. У єдності із чужою культурою іноземна мова є унікальним феноменом у гуманітарному освітньому просторі, де основною сутнісною характеристикою є її інтеркультурний характер, зумовлений інформаційною відкритістю й взаємодією культур.

Отже, вивчення іноземної мови в системі вищої гуманітарної освіти стає шляхом збагнення культури й менталітету нації, можливістю формувати особистість у діалозі культур. Дослівний, механічний переклад не зможе передати справжнє значення оригінальної фрази, тому що майже в усіх випадках необхідне обмірковування, осмислення, зіставлення з рідною мовою, що, у свою чергу, теж залежить від наявності персональних культурних і освітніх характеристик людини.

Зростання співробітництва навчальних закладів і підприємств, можливість навчання за кордоном, участь у міжнародних форумах вимагають від

фахівців володіння іноземними мовами, особливо англійською, у контексті міжнародного, ділового й культурного спілкування. Як зазначають Л. Гребньов і С. Смирнов, в освітній сфері фахівці все глибше усвідомлюють важливість міжнародного спілкування для інтеграції в європейську систему вищої освіти. В. Засипкін указує, що однією з перешкод у контактах із зарубіжними колегами є недостатнє знання основ міжкультурної комунікації.

Висновки. Отже, у системі вищої гуманітарної освіти іншомовна підготовка може й повинна стати основою для оволодіння студентами культурною спілкування для здійснення активної участі у світових комунікативних процесах.

Список використаної літератури

1. Слостенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособ. для студ. высш. педагогических учебных заведений / В.А. Слостенин, Г.И. Чижакова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
2. Лихачев Д.С. Русская культура / Д.С. Лихачев. – М. : Искусство, 2000. – 440 с.
3. Гачев Г.Д. Национальные образы мира / Г.Д. Гачев. – М. : Академия, 1998. – 432 с.
4. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / Э. Сепир. – М. : Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – 223 с.
5. Верещагин Е.М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – 2-е изд. – М. : Русский язык, 1976. – 248 с.
6. Попова Т.Г. Национально-культурная семантика языка и когнитивно-социокоммуникативные аспекты (на материале английского, немецкого и русского языков) / Т.Г. Попова. – М. : Изд-во МГОУ “Народный учитель”, 2003. – 146 с.
7. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур : пер. с англ. / Л. Виссон. – 3-е изд., стереотип. – М. : Валент, 2005. – 192 с.
8. Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс. – М. : Наука, 1985. – 535 с.
9. Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры, искусства : в 2 т. / Н.А. Бердяев. – М. : Искусство, 1994. – Т. 1. – 542 с.
10. Гуманитарная парадигма и личностно-ориентированные технологии профессионального педагогического образования / под общ. ред. акад. РАО В.Л. Матросова. – М. : Прометей, 1999. – 116 с.
11. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
12. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – М. : УРСС, 2004. – 427 с.
13. Савова М.Р. Культура речи как культура речевой деятельности / М.Р. Савова // Наука и школа. – 2009. – № 2. – С. 38–40.
14. Горбунова Н.В. Социальные технологии развития и саморазвития культурного капитала / Н.В. Горбунова. – Саратов : Изд-во ФГОУ ВПО “Саратовский ГАУ”, 2005. – 120 с.
15. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
16. Львов М.Р. Риторика. Культура речи / М.Р. Львов. – М. : Академия, 2003. – 272 с.
17. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : МГУ, 2004. – 352 с.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2013.

Исаева О.С. Формирование культуры иноязычного общения

В статье рассмотрена культура иноязычного общения как интегративное динамическое структурное качество личности, объединяющее элементы обучения языку, общую культуру, содержание общения в разных областях и означает готовность к коммуникации. Определено, что иноязычная подготовка может и должна стать основой для овладения студентами культурой общения для осуществления активного участия в мировых коммуникативных процессах.

Ключевые слова: культура общения, иноязычная подготовка, иностранный язык, языковая личность.

Isayeva O. Culture formation in foreign communication

The article highlights the issues of culture formation in foreign language communication. Conscious attitude to the language of communication has been defined as a key feature of culture. Culture mastering in general and cultural communication, in particular, is of vital significance for a personality to be successful and self-realized in the society.

The culture of foreign communication is the integrating dynamic structural characteristics of a person, combining language-studying elements, general culture, and the content of communication in different branches and, thus, represents readiness for communication.

A tendency for the intensification of foreign language training has been defined as an important characteristic for the system of higher humanitarian education within its quality improvement. Foreign language training as accumulation of theoretical knowledge should be transformed into practical necessity for everyone, but mastering English would give students and undergraduates the possibility to participate in international communication in the fields of science, medicine, business, etc. Assistance in language educational policy development enables to regard polylinguism as one of the most important principles in the organization of humanistic environment at higher educational establishment.

Foreign language refers to the branches of knowledge which are the most sensitive to cultural paradigm in the educational process, since mastering foreign language in modern interpretation implies penetration into foreign culture. In combination with the foreign culture, foreign language is a unique phenomenon in humanitarian educational environment where the main essential characteristic is its intercultural character, resulting from availability of information and interaction between cultures.

In the system of higher humanitarian education study of the foreign language becomes the way of comprehension of cultural and mental peculiarities of the nation, the ability to create a personality in the dialogue of cultures. A word-to-word, mechanical translation cannot render the real meaning of original phrase, since in each case it is necessary to comprehend, to interpret, to compare the message with the native one, which to great extent depends on personal, cultural and educational characteristics of the person.

The development of collaboration between higher educational establishments and enterprises, possibility to study abroad, participation in international forums require proficiency in foreign languages, English in particular, in business, integrative and cultural communication contexts.

As L. Grebnyov and S. Smirnov mention, experts in the field of education are completely aware of the necessity of international communication for integration into European system of higher education. V. Zasytkin points out that insufficient knowledge of the international communication bases is one of the obstacles in communication process with foreign colleagues.

Thus, foreign language studies in the system of higher humanitarian education can and should become crucial for the students to master culture of communication and for participating in the world communication processes.

Key words: culture of communication, foreign language training, foreign language, language personality.